

ТРАНСФОРМАЦИЈА БАНКАРСКОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ: ДВАДЕСЕТ ГОДИНА КАСНИЈЕ*

TRANSFORMATION OF THE SERBIAN BANKING SYSTEM: TWENTY YEARS LATER

Исидора Љумовић¹,

Институт економских наука, Београд, Србија

Марија Антонијевић²

Институт економских наука, Београд, Србија

Сажетак: Циљ овог рада је да прикаже промене које су настале у банкарском сектору Србије након зачетка његове трансформације, а са посебним освртом на последњу деценију развоја. Двадесет година након почетка трансформације, основна обележја система су консолидације банака, доминантно страном власништво, повећања свих банкарских агрегата мереним апсолутним вредностима, пре свега активе, капитала, депозита по свим врстама, свих кредита. Такође је забележен тренд раста профитабилности, ликвидности и адекватности капитала сектора. Упоредо са смањењем броја банака, власничка структура је промењена ка доминантно страном капиталу, али се степен концентрације није драстично променио. Међутим, учешће првих 5 банака у укупној активи је било константно изнад 50%, што указује на чињеницу да је банкарски сектор Србије изузетно фрагментисан, јер постоји значајан број банака с тржишним учешћем које је испод 2%.

Кључне речи: банкарски сектор, Србија, трансформација, интернационализација, перформансе

Abstract: The aim of this paper is to present the changes that have occurred in the banking sector of Serbia after the beginning of its transformation, with special emphasis to the last decade of development. Twenty years after the beginning of the transformation, the fundamental features of the system are consolidation, foreign ownership, increases of all banking aggregates measured by absolute values, primarily assets, capital, deposits and loans. Also, a trend of growth in profitability, liquidity and capital adequacy of the sector was recorded. Along with the decrease in the number of banks, the ownership structure changed to predominantly foreign capital, but the degree of concentration did not change drastically. However, the share of the first 5 banks in total assets was constantly above 50%, which indicates the fact that the banking sector of Serbia is extremely fragmented, because there is a significant number of banks with a market share below 2%.

Keywords: banking sector, Serbia, transformation, internationalization, performances

*Истраживања реализована у оквиру рада су потпомогнута средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ isidora.ljumovic@ien.bg.ac.rs

² marija.antonijevic@ien.bg.ac.rs

1. УВОД

Финансијски и банкарски системи у земљама широм света, установљени су на основу општег макро-економског окружења и на бази актуелних политичких и друштвених прилика у тим земљама. Тако се, на пример, у САД и Уједињеном Краљевству развио, такозвани англо-саксонски финансијски модел, док у већини европских земаља функционише континентални модел. У земљама бивших социјалистичких и комунистичких земаља централне и источне Европе функционисали су банкарски системи сходно приликама и друштвеном уређењу у њима. У периоду пре транзиције, у овим земљама углавном је функционисао монобанкарски систем са јаком централном банком, која је имала главну улогу у контроли новчаних токова, односно кредитног и депозитног система. Транзицијом друштва и привреде, дошло је до трансформације финансијских и банкарских сектора, праћено приливом страних директних инвестиција, либерализацијом новчаних токова и последично увођењем савремених банкарских пракси.

Циљ овог рада је да прикаже промене које су настале у банкарском сектору Србије након зачетка његове трансформације, а са посебним освртом на последњу деценију развоја. Скуп анализираних података обухвата период 2001-2019. године. Сви анализирани подаци добијени су из званичних извештаја Народне банке Југославије/Србије из Годишњих извештаја, Извештаја о банкарском сектору, Извештаја о стању у финансијском сектору и различитих периодичних извештаја, који су доступни на интернет страници Народне банке Србије. Рад има следећу структуру. Након овог увода, дат је преглед литературе са нагласком на земље које су у процес транзиције ушле пре Србије, а чији су банкарски системи сличних карактеристика. Имајући у виду циљ истраживања, трећи део се бави фактографском анализом одабраних показатеља банкарског сектора Србије. Последњи део рада су закључна разматрања.

2. РАЗВОЈ БАНКАРСКИХ СЕКТОРА – ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Интернационализација банкарских сектора, односно развој мултинационалног банкарства је у посткомунистичким земљама из окружења, започет деведесетих година 20. века. Већина банкарских система у транзицији, карактерише се изразитим променама у

власничкој структури банака, повећању учешћа приватног сектора у кредитном портфељу банака, променом броја и релативног значаја банкарских организација у банкарском сектору (Маринковић, 2008, стр. 133), што показује следећа табела.

Табела 1.: Власничка структура банака у окружењу у периоду транзиције

Земља	Рана транзиција 1995			Средња фаза 2000			Касна транзиција 2005			Посткризни период		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Чешка	55 (23)	15,5	3	40 (26)	65,4	3,3	36 (27)	84,4	4	37 (15)	84,8	4
Мађарска	43 (21)	36,8	3	42 (33)	67,4	4	38 (27)	82,6	4	38 (23)	81,3	3,7
Словачка	33 (18)	32,7	2,7	23 (13)	42,7	3	23 (16)	97,3	3,7	26 (13)	91,6	3,7
Хрватска	52 (1)	< 1	2,7	45 (21)	84,1	3,3	34 (13)	91,3	4	32 (15)	91	4

Извор: Bonin, Hasan, & Wachtel (2014). Banking in transition countries. BOFIT Discussion Papers 8, p. 32.

Напомена: 1- Број банака (стране); 2 - Учешће страних банака у активи (%); 3 - EBRD Bank Transition index

Сличност економско-историјског наслеђа и транзиционих промена у друштву, доводи до сличних образаца у процесима трансформације банкарских система (Kubiszewska, 2019). Трансформација банкарског система Републике Хрватске је најсличнија процесу кроз који је прошло српско банкарство. У Хрватској је 1990. године пословало 26 банака, да би се до 1997. године број банака увећао на 60. У овом периоду (1995. године), четири највеће банке су имале учешће у укупној активи од скоро 70%. Значајна количина ненаплативих потраживања и макроекономске неравнотеже довеле су до консолидације банкарског сектора, те је хрватски банкарски сектор завршио 2000. годину са 43 банке које су пословале на тржишту. Паралелно са овим процесом, спроведена је и приватизација. У току 2000. године приватизоване су друга, трећа и четврта државна банка по величини (Reininger & Walko, 2005, p. 112). Деведесетих година двадесетог века број банака се кретао у распону од 50 до 60, док је крајем 2010. године њихов број опао на 32 (Томићić et al., 2012., p. 160). У периоду трансформације укупна актива се константно повећавала, као и депозитна активност и кредитни пласмани (детаљније на сајту Хрватске централне банке

<https://www.hnb.hr> и Европске банкарске федерације (<https://www.ebf.eu/facts-and-figures/previous-editions/>). У Хрватској су се, такође, манифестовале промене са глобалног нивоа. У току 2018. године, *SocGen* се спојио са ОТП, као последица мерцера на глобалном нивоу између ове две банке. Овај процес десио се и у Србији у току 2019. године.

Иако је у Мађарској 1987. године уведен двостепени банкарски систем, прва банка са страним учешћем основана је 1979. године, заједнички улагањем шест мултинационалних банака и централне банке Мађарске (Kobil & Dow, 2013, p. 16). Реструктурирање и приватизациони програм у периоду 1994-1997 су утицали на развој банкарског сектора, те су до 1997. године приватизоване четири велике државне банке. Овај процес заједно са дерегулацијом тржишта и либерализацијом омогућио је даље промене у типу тржишне структуре, пре свега спајањима и преузимањима (Pintér, 2017, p. 60). Укупна актива банкарског сектора је порасла преко 8 пута у периоду 1998-2020. година (подаци доступни у бази централне банке Мађарске, први подаци су за 1998. годину).

Распад Чехословачке (1993. године) довео је до преласка са планске ка тржишно оријентисаној привреди, што је утицало на знатно повећање броја ентитета у банкарском сектору Чешке. Број новооснованих приватних банака био је изузетно висок: 1990. године и 1991. године је основано по 13 банака, у току 1992. године 17 банака, 10 банака у 1993. години и 4 у 1994. години (Bárta & Singer, 2006, p. 204). Четири највеће банке су имале значајан тржишни удео, процењује се око две трећине активе (Dubská, 2013, p. 72). У току иницијалне консолидације сектора, која је спроведена у периоду 1990-1998, дозвола за рад је одузета од 15 банака, док су 3 банке спровеле процес спајања са другим банкама. Након 2000. године нестало је још 5 банака, тако да је до 2002. године укупно 30 банака. У периоду након 2002. године, чешке банке су имале висок степен профитабилности, при чему је принос на капитал био већи од европског просека (Dubská, 2013, p. 77). Као и у свим анализираним земљама, укупна актива, кредитна и депозитна активност имали су значајан раст.

Независан банкарски систем и централна банка Словачке креирани су након поделе Чехословачке, 1993. године. Тада су 23 банке добиле дозволу за рад. Пословне банке су основане као универзалне банке, пружајући све банкарске услуге. У иницијалним годинама транзиције, као и у свим, до сада, анализираним земљама, број банака се константно повећавао, с тим што је одузета дозвола за

рад 3 банке у 1996. години. Пре радикалног процеса реструктурирања, у 1997. години било је 25 домаћих банака (без или са мањим учешћем страног капитала). У процесу приватизације примаран корак је било решавање проблема у две велике државне банке, након чега су 2001. и 2002. године извршене аквизиције од стране аустријске ERSTE банке, мађарске OTP банке и италијанске Intesa банке. Након аквизиција, учешће страног капитала у укупном капиталу банкарског сектора Словачке се повећало са 31,6% у 1999. години на преко 92% у 2002. години (Šestáková & Ferenčíková, 2014). слични обрасци се могу уочити и у Пољској (за детаље видети Pietraszkiewicz, 2015).

Иако је свака од анализираних држава имала одређене специфичности при процесу трансформације банкарског сектора, суштина је слична: консолидација, манифестована смањењем броја банака, повећање укупне активе, кредитних пласмана и депозита, боље пословање и унапређене перформансе система, без повећања нивоа конкуренције (Bongini et al., 2017). Поменути позитивни помаци трансформисаних банкарских система су их перформансама светских лидера, али са напоменом да постоје значајне разлике у напретку и перформансама банкарских и финансијских система (Iwanicz-Drozdowska, 2016; 2017).

3. ФАКТОГРАФСКА АНАЛИЗА РАЗВОЈА БАНКАРСКОГ СЕКТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Банкарски сектор Србије претрпео је значајне промене у последњих двадесет година. Интензиван раст и развој српског банкарског тржишта последица је структурних промена, које су по својој суштини део процеса економске глобализације. У већини земаља које су прошле кроз процес трансформација банкарских сектора, евидентно је повећано присуство мултинационалних банака, јер не постоји капитална база за опоравак банкарског система и привреде земље. У литератури се често идентификују и значајни недостаци интернационализације банкарства, као што су смањена могућност приступа кредитима становништву са ниским и средњим приходима, као и малим и средњим предузећима, повећање ризика у банкарском систему, који може да наступи услед притиска насталог због повећане конкуренције, лоше капитализације, или еуфорије која је настала око дерегулације.

Власничка трансформација националног банкарског сектора је често последица стратегијских опредељења ка смањењу јавних облика власништва (Маринковић и Љумовић, 2011), али је настала и

као последица потребе за реформом банкарског система и његове модернизације. Паралелно са процесом приватизације, тржиште је отворено за улазак страног капитала, што је као могућност у првој фази искористило пет банака, које су на тржиште Србије ушле као гринфилд, *de novo* инвестиције. Надаље, процес интернационализације реализован је аквизицијама, много ређе спајањима са домаћим банкама у приватном или друштвеном власништву, и само у пар случајева као гринфилд инвестиције.

Број банака и власничка структура

Најдинамичније и најинтензивније промене десиле су се у првим годинама интернационализације. Већ почетком 2002. године, број банака је са 86 пао на 49. У периоду до 2010. године настављено је смањивање броја банака, али не тако динамичним трендом, те је на крају 2010. године број банака износио 33. У току друге декаде двадесет првог века настављено је укрупњавање у банкарском сектору, али са далеко мањим интензитетом, те је крајем 2019. године 27 банака пословало на банкарском тржишту Србије.

Како је и идентификовано у делу рада, који се бави прегледом литературе, углавном сви трансформисани банкарски системи пролазе кроз значајне промене, које се пре свега односе на измене у власничкој структури, што последично утиче на повећање учешћа банака са доминантно нерезидентским капиталом. Имајући у виду да се ради о капиталу из различитих земаља (веома често из земаља у окружењу првенствено са сличним економско-историјским наслеђем), овај процес који карактерише скоро све банкарске системе који су прошли кроз трансформацију, можемо назвати интернационализација банкарског сектора. Међутим, присуство нерезидентног капитала у банкарском систему, може повећати степен концентрације и поништити повољне ефекте остварене у сектору. Касније у раду, биће извршена анализа концентрације, како би се испитао овај ефекат.

Табела број 2 приказује значајно смањење броја банака у поменутом периоду, али и промену власничке структуре. Иницијално велики број државних и друштвених банака редукован је значајно у првим годинама трансформације банкарског сектора, док се у периоду након 2010. године број државних банака смањило на четири. Број банака у власништву резидената се смањило такође, и то по истом принципу као и број државних. Најинтензивније промене су се десиле у иницијалним годинама трансформације, док је у текућој деценији тај број смањен за два, тј. са четири на два. С

друге стране, број страних банака је константно имао тренд раста, а максималан број је достигнут 2015. године, када их је било 23. Овај тренд описан је у табели испод са напоменом да у периоду пре 2002. године подаци о броју банака према типу власништва нису били доступни ауторима.

Табела 2.: Број банака и власничка структура³

	2000	2002	2010	2011	.12	.13	.14	.15	.16	.17	.18	.19
Државне	н.д.	23	8	8	8	6	6	6	6	6	5	4
Приватне	н.д.	15	4	4	3	3	2	1	2	2	2	3
Стране	н.д.	12	21	21	21	21	21	23	22	21	20	19
Укупно	81	50	33	33	32	30	29	30	30	29	27	26

Извор: НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

Иако се најдинамичнија промена по питању власништва десила у првим годинама након трансформације, удео активе страних банака је значајније порастао тек 2005. године на 66% (на крају 2004. овај износ је био 37,7%). Раст је забележен до 2006. године, када је удео активе банака са доминантно нерезидентским капиталом износио 78,6%. Овај износ се следеће године стабилизовао на око 75%, колико износи и на крају 2019. године.

Последњи доступни подаци за IV квартал 2019. године, показују да су банке у страном власништву имале учешће од 75,7% у укупној активи, 74,4% у укупном капиталу и 71,1% у укупном броју запослених (НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештај за IV тромесечје 2019. године).

Одабрани билансни агрегати – ставке активе

Иако је у претходном делу рада приказан значајан пад броја банака, укупна актива банкарског сектора и кредитни потенцијал бележе раст у апсолутним износима. У периоду 2000-2019, апсолутни износ активе банкарског сектора Србије је имао тренд раста од скоро 6 пута. Значајан раст се догодио у првих десет година након зачетка трансформације, али и у последњих 10 година, посматран у апсолутним износима, раст је приближно исти.

³ У периоду пре 2002. године подаци о броју банака према типу власништва нису били доступни ауторима. Прва година у којој су ови подаци доступни је 2002. године, те је из овог разлога она и наведе у табели. У 2002. години је пословало 15 државних и 8 банака, које су према класификацији централне банке класификоване као друштвене. У табели је збирно приказан број ових банака у категорији државне.

Повећање билансне суме банкарског сектора, важно је за повећање кредитне активности усмерене ка становништву и привреди.

Кредитна активност је, такође, имала тренд раста. Међутим, код кредитне активности, највећи тренд раста се уочава у првим годинама након трансформације, и у периоду 2000-2010. године, када је апсолутни износ кредитне активности повећан за више од 5 пута. Велики утицај на овако интензиван раст кредитне активности имао је и пораст кредитне активности стамбених кредита у сегменту становништва. У последњих девет година, иако се може идентификовати тренд раста, он није тако динамичан. Ово је довело до чињенице да и удео кредита у укупној активи опада након 2010. године, када је достигао максимум и износио 72,6%.

Табела 3.: Актива (млрд дин), укупни кредити банкарског сектора (млрд дин) и број банака

	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Актива	704	2534	2650	2879	2846	2969	3048	3241	3369	3774	4084
Укупни (брuto) кредити	348	1841	1837	1923	1881	1870	1885	1973	2054	2267	2457
Број банака	81	33	33	32	30	29	30	30	29	27	26
% кредита у укупној активи	49,4	72,6	69,3	66,8	66,1	63	61,8	60,9	60,9	60,1	60,2
Проблематични кредити	н.д.	273,5	342,7	365,8	395,3	421,3	424,6	345,8	204,9	130,6	101,4

Извор: НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

У периоду од 2010-2019. године број банака је опао за седам, те су постојале индиције да се могло очекивати да ће ово смањење потенцијално довести до смањења укупне aktive и кредитне активности, те да може доћи до потенцијалног повлачења средстава. Оваквих образаца није било. У анализираном периоду је дошло до незнатног смањења active у апсолутним износима у 2013. години, док је у свим осталим годинама евидентан раст. И кредитна активност је имала пад у току 2013. године, али и два мања пада у наредне две године. Један од разлога пада кредитне активности је значајнији раст и нагомилавање проблематичних кредита, нарочито у сегменту привредних друштава, што је у једном тренутку претило и да смањи понуду кредита. Проблематични кредити су идентификовани углавном код приватних банака са доминантно резидентским власништвом, а последица ове чињенице је било и

пословање са губицима. У периоду 2012-2014. година у стечај су отишле четири домаће приватне банке, код којих се налазила највећа количина проблематичних кредита. У периоду након 2016. године ниво проблематичних кредита се константно смањује. У секторској структури кредита доминира сектор привреде који чини око 50% бруто кредита, затим следи сектор становништва (око 40%) и јавни сектор и локална самоуправа. У рочној структури доминирају кредити преко 5 година (просек последњих 5 година посматраног периода је 34,26%), од 2 до 5 година (25,3%), од 1 до 2 године (12,03%), од 6 до 12 месеци (10,42%). Валутна структура кредита је неповољна у целом посматраном периоду, јер је претежно девизно индексирана. Ова тенденција девизних и девизно индексираних кредита нарочито је изражена код кредита пласираних привредним друштвима. На крају 2019. године удео девизних и девизно индексираних кредита износио је 68,6%, са напоменом да је овај износ 86,04% у сектору привреде, односно 44,65% у сектору становништва на крају 2019. године. Доминантна валута индексације је евро у обе групе (и код привредних друштава и код становништва). Неповољна валутна структура доводи до високог ризика девизне изложености банака у Србији. Међутим, на овај начин банке валутни ризик трансферишу на кориснике, односно претварају га у кредитни ризик. Узевши у обзир чињеницу да већина становништва своје приходе остварује у динарима, односно да већина привредних друштава своје услуге наплаћује у динарима, јасно је, да је извор отплате у домаћој валути. Високе осцилације курса динара према еврџу могу потенцијално довести до значајних проблема у отплати кредита. Суштински, ово указује на чињеницу, да иако банке са доминантно нерезидентским власништвом, такозване стране банке, послују већ низ година у Србији, још увек нема довољно поверења у домаћу валуту да би се кредитни пласмани реализовали у динарима.

Одабрани билансни агрегати – ставке пасиве

Уласком страних банака на тржиште Србије логично је било очекивати и повећање нивоа капитала. Оваква очекивања су се нарочито манифестовала у првим годинама трансформације, када је депозитна база била недовољна за финансирање кредитних потреба привредних друштава и становништва. У том периоду повећању капитала, на страни државних банака, допринела је конверзија дуга према Париском и Лондонском клубу, у акцијски капитал. Допринос повећању капитала дали су и позитивни резултати пословања банака.

Банкарски сектор Републике Србије је адекватно капитализован имајући у виду да је показатељ адекватности капитала (однос капитала и ризичне активе), далеко изнад законске норме (до 30. јуна 2017. године био је 12%, Одлука о адекватности капитала банке, 2011, након чега је смањен на 8% због усклађивања са захтевима из Базела III, Одлука о адекватности капитала банке, 2016). У посматраном периоду показатељ адекватности капитала углавном, у свим посматраним годинама, износи преко 20%. Међутим, иако је овај показатељ на високом нивоу, неопходно је бити опрезан, нарочито у временима који сугеришу потенцијалне кризне обрасце. Једно од обележја скоро свих појединачних случајева криза је нагло повлачење депозита из банкарског сектора, што има негативан ефекат по солвентност банака и следствено томе на целу економију земље.

Пасиву банкарског сектора највећим делом чине депозити у последних десетак година. Депозитна активност у апсолутним износима и у односу на укупну пасиву има значајан тренд раста у периоду до 2010. године, када се и формирала депозитна основа. И у последњих десетак година апсолутни износ депозита расте, као и њен удео у укупној пасиви, али по нижим стопама него у првим годинама трансформације Највеће учешће у структури депозита има сектор становништва (око 50%) и сектор привреде (око 30%). Међутим и поред раста и на први поглед чињенице да је поверење у банкарски систем враћено, рочна и валутна структура указују на супротне чињенице. Према валутној структури, доминанто учешће имају депозити у еврима (око 60%), док динарски депозити чине око 30%. Према рочној структури краткорочни депозити доминирају са преко 90% учешћа.

Табела 4.: Депозити банкарског сектора Србије

	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Депозити (млрд дин)	96,83	1505	1526,1	1698,5	1727	1891,4	2009	2252,39	2360,43	2732	2963
Учешће депозита у пасиви (%)	13,7	59	57,6	59	60,7	63,7	65,9	69,5	70,1	72,4	79,9

Извор: НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

Показатељи пословања

Концепт ликвидност банака, а нарочито целог сектора има већу важност него у сектору реалне економије, јер је у основи банкарског посла рочна трансформација, односно претварање

краткорочне ликвидне пасиве у дугорочну ликвидну активу, те на тај начин уравнотежење модела потрошње. Ликвидност се може обезбедити или са тржишта, позајмљивањем средстава или продајом позиција активе.

Табела 5.: Ликвидност банкарског сектора у периоду 2011- 2019

	2002	2010	2011	.12	.13	.14	.15	.16	.17	.18	.19
Показатељ Ликвидности	2,9	1,9	2,2	2,1	2,4	2,1	2,1	2,0	2	2,0	1,9
Депозити/кредити	н.д.	1,8	1,3	1,2	1,1	1,0	1	0,9	0,9	0,9	0,9

Извор: НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

Показатељ ликвидности целог банкарског сектора Србије има задовољавајуће вредности у току целог посматраног периода. Имајући у виду да регулаторни минимумом износи 1 (Одлука о управљању ризиком ликвидности банке, 2016), уочава се да је показатељ, углавном у целом посматраном периоду двоструко виши од наведене вредности. Ужи показатељ ликвидности се креће око 1,7, што је такође изнад минималне прописане вредности која износи 0,7 (Одлука о управљању ризиком ликвидности банке, 2016). На основу ових података, може се доћи до закључка да не постоји могућност за појаву неликвидности у сектору. Међутим, у пракси, нарочито у току кризних образаца ситуација драстично може да се промени. Главни разлози потенцијалне неликвидности сектора су лоша рочна структура и велики степен валутне супституције, као и плитко и неразвијено финансијско тржиште, које је условило низак ниво утрживих (ликвидних) хартија од вредности. На крају 2019. године свега 17% укупне активе су била потраживања по основу деривата и хартија од вредности. Додатан проблем је чињеница да је портфолио хартија од вредности које банке држе углавном састављен од дужничких хартија од вредности Републике Србије и хартија од вредности које емитује Народна банка Србије.

При анализи профитабилности неопходно је анализирати више фактора, као што су инфлација, фискална и монетарна политика, стопа обавезне резерве и слично, да би различити банкарски системи били упоредиви. На основу података о показатељима профитабилности, може се уочити да је нето добитак пре опорезивања знатно порастао, међутим треба узети у обзир промену начина вредновања и исказивања појединих категорија биланса стања и биланса успеха која је ступила на снагу 1. јануара 2018. године. Треба имати на уму да је на низак износ нето добитака у 2011. години утицао губитак Агробанке (29,7 млрд динара) (НБС,

Банкарски сектор у Србији - Извештај за II тромесечје 2019. године). Такође, у посматраном периоду може се уочити тренд раста приноса на активу и приноса на капитал.

Табела 6.: Показатељи профитабилности банкарског сектора⁴

	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Него добитак пре опорезивања (млрд дина)	(43,7)	25,4	1,3	11,7	(2,1)	3,5	9,7	21,3	68,7	75,7	67,7
Губици (млрд дина)	н.д.	9,1	39,4	27,8	34,6	27,1	(9,7)	20,1	5,2	0,9	1,2
РОА	н.д.	1,1	0,05	0,43	(0,07)	0,12	0,3	0,68	2,08	2,1	1,7
РОЕ	н.д.	5,4	0,24	2,05	(0,4)	0,58	1,6	3,4	10,6	11,3	9,8

Извор: Народна банка Југославије; НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

У економској теорији се сматра да је концентрација важна детерминанта тржишне структуре, понашања и резултата који се постижу на конкретном тржишту. Процес консолидације, а самим тим и потенцијалног повећања степена конкуренције, није карактеристичан само за земље у развоју и транзицији, јер се он много раније и значајно интензивније појавио у развијеним земљама (Љумовић et al., 2014, p. 64).

Табела 7.: Показатељи концентрације и конкуренције банака

		2003	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Топ 5 банака (у %)	Активна	53,4	45	47	48	51,6	53,6	54,2	54,7	54,9	53,5	53,4
	Кредити (укупни)	52,7	45	50	51	53,2	53,9	52,7	51,2	53,6	53,3	52
	Депозит и (укупни)	63	50	48	49	50,4	52,5	53,6	54,3	55,6	54,1	54,9
	Приход и (укупни)	н.д.	48	52	57	55,8	49,9	50,6	59,3	49,5	50,9	54,7
НИИ	Активна	754	629	660	678	741	794	796	813	813	779	800
	Кредити (укупни)	736	649	722	721	774	771	763	736	788	793	789
	Депозит и (укупни)	968	720	714	726	777	818	816	827	827	798	840
	Приход и (укупни)	н.д.	679	721	916	844	719	734	804	720	746	818

Извор: За 2003. годину прерачуни аутора, за остале године НБС, Банкарски сектор у Србији - Извештаји за IV тромесечје 2011-2019.

⁴ Износи у заградама означавају негативне бројеве.

Подаци Народне банке Србије указују да и поред смањења броја банака, концентрације у банкарском сектору Србије нема. Вредности Херфиндал Хиршмановог индекса (енгл. ННН) су у свим посматраним годинама испод 1 000 за све категорије (актива, кредити, депозити и приходи). С друге стране, учешће првих 5 банака у укупној активи је било константно изнад 50%. Ови подаци указују на чињеницу да је банкарски сектор Србије изузетно фрагментисан јер постоји велики број банака с тржишним учешћем које је испод 2%.

4. ЗАКЉУЧАК

Најочљивије транзиционе промене у банкарском сектору јавиле су се као промене типа тржишне структуре. Тренд интернационализације довео је до консолидације банака, али с друге стране, до повећања свих банкарских агрегата мереним апсолутним вредностима, пре свега активе, капитала, депозита по свим врстама, свих кредита. Имајући ово у виду, може се извући закључак да је процес трансформације банкарског сектора повољно утицао на квалитет пословања, где су унапређене перформансе система. Банкарско тржиште Србије у периоду 2000-2020. година, карактеришу три фазе консолидације. Прва фаза је евидентна одмах након зачетка процеса, када је значајан број домаћих приватних, државних или друштвених банака престао да функционише, што је довело до тога да је након ове фазе у банкарском сектору Србије било 45 банака мање. Друга фаза консолидације, која је тржишно заснована и вођена економском логиком, настала је као последица спајања и преузимања када се број банака смањио са 49 на 35. Оно што је карактеристично за ову фазу јесте процес приватизације државних банака и прилив страног капитала у државне, али и у домаће приватне банке. Трећа фаза обухвата период након 2010. године, кад је банкарски сектор већ претрпео значајне промене у власничкој структури, односно када је већински у страном власништву. Ову фазу карактеришу спајања и припајања која су се десила под утицајем глобалних промена, те су банке мењале власника, али остале у страном власништву.

Све три поменуте фазе се могу идентификовати код већине пост-комунистичких земаља. Раст броја банака у првим годинама и гомилање проблема. Реструктурирање сектора и улазак страног власништва, пре свега приватизацијом државних или куповином приватних домаћих банака. Последња фаза је део глобалних промена, односно спајања и припајања. Пример оваквих промена је

споразум између Societe Generale и ОТП банке о куповини капитала SocGen банке од стране ОТП-а. Поред Србије, у овај пакет су раније укључене субсидијарне јединице SocGen банке у Албанији, Бугарској, Хрватској и Мађарској.

4. ЛИТЕРАТУРА

1. Bárta, V., & Singer, M. (2006). The banking sector after 15 years of restructuring: Czech experience and lessons. *BIS papers*, 28, 203-12.
2. Bongini, P., Iwanicz-Drozdowska, M., Smaga, P., & Witkowski, B. (2017). Financial development and economic growth: The role of foreign-owned banks in CESEE countries. *Sustainability*, 9(3), 335.
3. Bonin J., Iftekhar H., & Paul W. (2014). Banking in transition countries. BOFIT Bank of Finland, Institute for Economies in Transition Discussion Papers 8.
4. Dubská, D. (2013). The Czech banking sector: two decades with the shuttle changes. *Statistika*, 93(1), 71-82.
5. European Banking Federation: www.ebf.eu (Приступљено 22.7.2020).
6. Hrvatska narodna banka: www.hnb.hr (Приступљено 22.7.2020).
7. Iwanicz-Drozdowska, M., & Smaga, P. (2017). Development of Financial Systems in 1995–2014: A Factor Analysis. In *Contemporary Trends and Challenges in Finance* (pp. 125-134). Springer, Cham.
8. Iwanicz-Drozdowska, M., Smaga, P., & Witkowski, B. (2016). Financial development. have post-communist countries converged?. *Transformations in Business & Economics*, 15 (2), 389-414.
9. Kobil, R. & Dow, C. S.(2013). A Review of Banking Sector Reforms in Transition Economies. Bristol: University of the West of England, Centre for Global Finance, Working Paper Series, (3).
10. Kubiszewska, K. (2019). Banking stability during the economic transformation process in selected countries of the Western Balkans. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 32(1), 2532-2553.
11. Ljumović, I., Pavlović, V. & Cvijanović, J. (2014). Two aspects of concentration in Serbian banking sector. *Industrija*, 42(3), 61-77.
12. Marinković, S. & Ljumović, I. (2011). Efekti vlasničke transformacije bankarskog sektora Srbije-teorijska i empirijska

- analiza. *Teme: časopis za društvenu teoriju i praksu*, 5(1), 189-208.
13. NBS, Bankarski sektor u Srbiji - Izveštaj za II tromesečje 2019. godine.
 14. NBS, Bankarski sektor u Srbiji - Izveštaji za IV tromesečje 2011-2019.
 15. Odluka o adekvatnosti kapitala banke, Službeni glasnik RS, br. 103/2016, 103/2018 i 88/2019.
 16. Odluka o adekvatnosti kapitala banke. Službeni glasnik RS, br. 46/2011, 6/2013 i 51/2014.
 17. Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti banke. Službeni glasnik RS, br. 103/2016.
 18. Pietraszkiewicz, K. (2015). The Polish banking sector in the process of transformation of the Polish economy. *Argumenta Oeconomica*, 1, 5-32.
 19. Pintér, É. (2017). Development of Banking Industry in Hungary. *International Journal of Economics and Management Systems*, 2, 56-65.
 20. Reininger, T., & Walko, Z. (2005). The Croatian Banking System. Financial Stability Report, Oesterreichische Nationalbank (Austrian Central Bank), 9, 110-126.
 21. Šestáková, M., & Ferencíková, S. (2014). Transformation of the banking sector in Slovakia. Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/270898059_Transformation_of_the_Banking_Sector_In_Slovakia?channel=doi&linkId=54b8f4ea0cf28faced626420&showFulltext=true (Приступљено 22.7.2020.).
 22. Tomićić I., Ćorić A., & Klačmer Čalopa, M. (2012). Croatian banking sector research: relationship between ownership structure, concentration, owners' type and bank performance. *Journal of Information and Organizational Sciences*, 36(2), 159-167.

Рад је примљен: 06.09.2020.

Рад је прихваћен за штампу: 12.10.2020.